

II YAZI

○ ...Bakının qaranlıq küçələri ilə gecənin bu aləmində bir fayton şütüyürdü. Arxa oturacağa qısılmış, başına qara buxara papaq qoymuş, əlində qiymətli əsa olan yaşlı adam məşhur Bakı milyonçusu Ağa Musa Nağıyev idi. Onunla üz bəz dostu, Quba meydanındaki qoçu yığıncağında öz mərdliyi ilə ad çıxarmış dostu Ağaəli əyləşmişdi.

...Fayton Puşkin küçəsinə dönərdönməz bir qrup əlisilahlı adam qaranlıqdan çıxıb onlara doğru qaçdı. Sərnişinlər əsir alındı.

Musa Nağıyevin kişi sözü

İndi onlar üz-üzə, göz-gözə dayanmışdı. İki fərqli məfkurənin daşıyıcısı olan bu şəxslər ilk dəfə idi ki, qarşı-qarşıya gəlmişdi. 59 yaşlı neft milyonçusu Ağa Musa Nağıyev və 28 yaşlı bolşevik, "Koba" ləqəbli İosif Vissarionoviç Cuqaşvili. Sonradan dünyanın Stalin kimi tanıyacağı bu adamın həmin an gözlərini qan örtmüşdü. Bu qaranlıq zirzəmidə heç kimin görə bilmədiyi ölüm kabusu dolaşmaqdaydı!

Rütubət və tütün qoxusunun bir-birinə qarışdığı zirzəmidə neft lampasının hiss tutmuş şüşəsindən güc-bəla ilə süzülən işıq selində ətrafdakıların üzünü görmək mümkün deyildi. Onsuz da Ağa Musa onların heç birini tanımırdı. 1910-cu ilin Bakısında belə səfil, təhlükəli işlərlə məşğul olanlar o qədər idi ki! Rus, erməni, gürcü və digər millətlərin nümayəndələri iş və çörək ümidi ilə dəstə-dəstə bu cənub şəhərinə axışırdı. Səhərdən-axşamədək qəpik-quruşa çalışan muzdurlar çox asanlıqla bolşevizm pərdəsi arxasında gizlənən quldurların təsiri altına düşürdü. Sel kimi axan neft pullarının parıltısı, Qərbdən gələn inqilab qoxusu Bakıda hər an partlamaq təhlükəsi olan mərmiyə çevrilməkdəydi. Vəziyyət o həddə çatmışdı ki, quldurlar artıq dövlətə meydan oxuyurdu. Nəzərə alsaq ki, M. Nağıyev həm də Bakı Dumasının qlasnısı idi, deməli təhdidin bir ucu da gedib II Nikolaya çıxırdı...

Bayaqdan gözlərini qıyıb Nağıyevi canavar baxışları ilə hədəfə almış Koba keçib çirklə masanın arxasında əyləşdi. Ağa Musa yalnız bundan sonra zəif lampa işığında onun üzünü tam görə bildi.

- Əyləşin, cənab Nağıyev, bəlkə söhbətimiz uzun çəkdi.

Ağa Musa üçün stul qoydular. Əyləşdi. Koba çox sakit görünürdü. Ümumiyyətlə, Kobanı tanıyanlar onun ən mürəkkəb anlarda öz hissələrini cilovlamaq bacarığına, mətanəti və dəmir iradəsinə heyran qalırdı. Ehtiyatı heç vaxt əldən verməyən bu adamın üz cizgilərindən onun nə düşündüyünü anlamaq çətin idi. Hələ 1903-cü ildə Bakı jandarmeriyasında İ.Cuqaşviliyə açılmış cinayət işində onun üzütüklü şəkili vardı: arıq cüssə, sıx qara saç, nazik biğ, çopur sifəti və sol qulağında xal. Sürgünlər, türmə və sərgərdan həyat onun görkəmini çox az dəyişmişdi. Quldurluq yolu ilə əldə etdiyi pulların hamısını Leninə və digər silahdaşlarına göndərərək, özünə bir qəpik belə saxlamır, ac-yalavac dolanırdı.

Sükutu Ağa Musa pozdu:

- Siz kimsiz? Nə istəyirsiniz? Mən yaşda kişini bura niyə gətirmisiz?

Koba qarşısında mərd-mərdanə oturmuş milyonçunun suallarına dərhal cavab vermədi. Söhbət əsnasında bir müddət susub dinləmək, müsahibin hadisələrə reaksiyasını müşahidə etmək gənc İosifin uşaqlıq adəti idi. Bu qaradınməz gəncin kilsə xorunda oxuyanda da, Tiflisdəki ruhani seminariyasında təhsil alanda da nə düşündüyü bəlli olmazdı...

- Cənab Nağıyev, nə istədiyimizi yəqin başa düşürsünüz. Biz bolşeviklər quldur deyilik! Biz çara qarşı mübarizə aparırıq! Partiya üçün çoxlu pul lazımdı. Başqa problemlər də var: qəzet (Koba "Bakinski raboçi" qəzetinin redaktoru idi) və mətbəə ("Nina" mətbəəsi) xərc istəyir...

- Deməli, öz pulumuzla bizi yıxıb sürümək istəyirsiniz? Bəs onda bu nə hoqqadı çıxarırsız? Gələydin kontora, deyəydin pul lazımdı da!

Koba acı istehza ilə qımışdı və gürcü dilində dodağının altında mızıldandı:

- Şen xarbiyar, şentan puli ar qamova! (Xəsisin birisən, sənin canından pul çıxar?)

Gürcü dilində deyilmiş bu sözlər Ağa Musanın əsəblərini tarıma çəkmək məqsədi güdüdü. Koba zənnində yanılmamışdı.

- Bu səhərdə hamı məni tanıyır. Sənin kimi minlərlə adama mən çörək verirəm! Pula görə də əyilməmişəm və heç vaxt da əyilmərəm. Şərəf mənimçün hər şeydən üstündür! Mən dağdan yox, qurub-tikən adamam!

Ağa Musa Nağıyevin belə deməyə haqqı var idi. Hələ 10 yaşından limanda çuval daşıyaraq hamballıq etmiş, illərlə qazandığı qəpik-quruşu yığaraq kiçik torpaq sahəsi almışdı. Milyonlara aparın yol da məhz ilk neft quyusunun fontan vurması ilə başlanmışdı. 49 yaşında milyonçu olmuş Nağıyevin Bibiheybətə və Qara səhərdə iri neft mədənləri, neftayırma zavodları vardı. Bu sahədə gördüyü işlərin miqyasına görə II Nikolay Nağıyevi "neft kralı" adlandırır. Bakının inciləri sayılan bir çox möhtəşəm binaları Nağıyev tikdirmişdi (98 bina). Realni məktəbinin hamiliyini öz üzərinə götürmüşdü, Şollar su kəmərinin çəkilişinə Nağıyevlə bərabər külli miqdarda pul qoymuşdu.

Ağa Musa hökmə ayağa qalxdı:

- Mən ölümdən qorxan adam deyiləm. Oğlum İsmayılın vəfatından sonra dünyanın var-dövləti gözümdə deyil. Ancaq mənliliyimi, bir də namusumu heç kimə qurban verməmişəm. Musa Nağıyev üçün bir kişilik, bir də kişi sözü hər şeydən ucadır!

...Onu dərhal azad etdilər. Deyilənə görə, Koba uzun illər bu mərd adamla görüşünü unuda bilmədi.

Fərhad SABİROĞLU